

Tørsv og tørsvfolk

Af Niels Peter Boye-Nielsen

Hjemme i køkkenet stod tørsvkassen op mod køkkenbordet inden for gangdøren. Den var en god siddeplads, for den var lidt højere end de to stole ved indskudsbordet. Ulempen var, at der skulle tages brændsel op af kassen af og til, for der blev altid fyret i komfuret.

Der var også det, at vi skulle sidde to på tørsvkassen, så vi sad lidt klemte. Men det var nu det bedste alligevel at sidde her, for så vendte man fremad og kunne se og opleve alt det, der skete i køkkenet.

Far sad for den anden ende af det indskudsbord, der med to fjælender var

Tinning mose er på ca. 100 td. land. Der graves ikke tørsv mere, men man har et moselaug til at føre tilsyn og til at leje jagten ud. Her er fra venstre den tidligere formand for moselaugene, gdr. Jens Jacob Pedersen, og den nuværende formand, gdr. Kjeld Mathiasen, Tinning

lige til at skubbe ind i de tilsvarende udskæringer under bordpladen i det faste køkkenbord op mod de to vinduer ud til hønsehuset og brændehuset.

Ved den korte langside sad en karl og enten søster Tove eller en anden. Mor stod op og spiste henne ved køkkenvasken, for så kunne hun hele tiden se, om nogen manglede noget, eller om alt på komfuret var parat og ikke brændte på.

For komfuret var i gang hele året, og der blev fyret med træ fra Frijsenborgskovene, huggede pinde fra vore egne træer eller tørv fra Tinning mose.

Vi boede jo ellers i et tørvedistrikt til begge sider. Otto Nygaards mose var mod Hinnerup-siden, og Jens Møller Bech's og Johs. Rasmussens moser var fra Skødtsminde til Søften-siden.

Men disse Gl. Hinnerup tørv var fulde af hundekød (græsdyndannelser) eller var svovlede, så det lugtede grimt, ødelagde skorstenen og komfuret og gav kvindfolkene beskidt forklædemave, når de skulle stå op ved komfuret. Sådan sagde man.

Fyres det skulle der, både for madlavning og varme. Derfor var brændsel en stor nødvendighed for os.

Tørv var gode at brænde, når ilden skulle holde længe. De brændte i lang tid, men gav ikke ret meget varme. Træ brændte hurtigt og gav høj varme, så vi skulle have en del af begge slags. Pinde var til at fyre op med, eller til at få de langsomme tørv til at futte lidt bedre.

En "pindehund" var små tynde tørre pinde pakket sammen i en avis. Den kunne sætte fart på det hele. Især da hvis den fik en skvæt petroleum over sig, så gik det godt.

Vi skulle bruge tre tusinde tørv til

komfuret og tre-fire rummeter træ til kakkellovnen plus vore egne pinde fra træerne for at fyre året igennem.

Tørvehentning under 2. verdenskrig

Vi var heldige deri, at vi var i familie med nogle ordentlige tørvefolk, der følte, at familiebåndene var stærkere end pengebåndene alene. Maren og Jens Møller var begge to fætteret med min bedstemor. Så de var altså dobbeltfætteret

Min far var så næstsøskendebarn med deres søn Søren Møller. Dette lange familieband var godt for os i 2. verdenskrigs år i fyrrene. Da var der brændselsrationering, og alle gode kneb var nødvendige for at holde varme indendørs.

Maren og Jens Møller boede langt ude i Tinning mose. Helt op til skovhjørnet til det gamle "Skovfryd", der var blevet nedrevet i 1936. Ude ved skellet til Linsen, oppe under Sønderskoven. Her hentede vi vores tørv.

Træet hentede vi i Norringuhre eller i Sønderskoven ved skovfoged Clausen. Skovfoged Bjørn i Norringuhre var af og til noget lunefuld og ville nødtigt sælge træ til bønderne.

Men da vi ikke havde skov selv, fik vi jo brændselsmærker. Disse mærker viste, hvor meget træ vi kunne tilkomme. Men ikke, hvor det skulle hentes.

Skovfoged Bjørn lod Norring-bønderne få træ fra den nærmeste skov, Norringuhre, medens vi fra Gl. Hinnerup blev henvist til at køre den gode mil hver vej til Sønderskoven efter vores brændsel. "I kan jo da hente tørv derude, så kan I vel også hente jeres træ ad den samme vej", sagde skovfogeden magtglad.

Så derfor fik vi de noget særegne oplevelser med at hente vores tørv ude i Tinning mose. Det var jo en hel udflugt med mange forberedelser, når vi skulle afsted efter "brønning".

Der var to timers kørsel hver vej, og så var der jo diverse pauser for heste og mandskab både ud og hjemad ved derværende brugser, og med hvem bekendte vi nu traf på. For en vis ekspeditionsfrihed var der også. Der var spændt forventning i os, når det var ved den tid, at vi skulle ud efter tørvne i Tinning mose.

Et par dage inden havde far været på cykel ude for at aftale med Jens, Maren og Søren om, hvornår vi måtte komme, og hvor mange tørv vi måtte få.

Når far så kom hjem til Gl. Hinnerup, havde han altid en masse at fortælle fra de noget gammeldags folk derude fra mosebruget. Det satte også forventningerne op, både for vi børn og for karlene, der skulle køre vognen.

Aftenen før tørvhentningen blev den lejrede arbejdsvogn smurt og set efter. Høstskraven, SKRAVEN, blev lagt på, og reb, roegreb og muleposer til hestene gjort klar.

At skraven skulle på, var for at få stablet så mange tørv på vognen som muligt. Tørv vejer ikke meget, men de fylder, så man kan have rigtig mange tørv på en lejret vogn udstyret som høstvogn.

Henry Dalstrøm, vores nabosøn fra Damsbrohuset, var med derude tre gange, for han tjente hos os i tre år. Han havde flere gode oplevelser at fortælle fra disse ekspeditioner.

F. eks.: Da buggjorden sprang på Musse, den fjermer hest, altså den til højre side, medens vi kørte ned ad bakken

ved Korsholm mejeri, så vi kørte ind i mejeribestyrerens have. Eller da der kom en bisværm i varmen og gjorde hestene helt tossi, så vi måtte lægge sække over hovederne på dem.

Værre var det, da der kom et ekstratog, ligesom vi nåede op til jernbanen ved Damsbrovej, og vi kørte løbsk hen ad Elbækvejen. Hestene var ikke vant til toget, så vores passage af banen var altid beregnet efter togtiderne, vi vidste køreplanen præcist. Men der kom jo af og til ekstratog. Det var jo krigstid. Derfor kørselsuheldet.

Men den mest ærgerlige og vidtløftige tildragelse var vel, da uddeleren i Foldby brugsforening, Bundgaard, af godhed sendte en lærling ud med en øl til Henry og en sodavand til mig.

Lærlingen, Egon Udsen, havde en hvid kittel på. Den blæste op i vinden, og det blev hestene så bange for, at de satte i vildt løb op gennem Foldby. Derfor fik vi ikke vore læskeflasker, men en masse skældud, fordi vi ikke kunne holde hestene.

Henrys huskerier var også heltebedrifter, for vi klarede det jo hver gang, endda af og til med en ekstra stærk udgang.

Der var også altid kørepause på hjemturen oppe ved Foldby brugsforening. Så kom der nogle folk hen for at høre, hvem vi nu var. Ha' hi'e do. - Si, - hejsten, den nærmer, sidst wa' den da it' bron? - Hue' foe' I skowet hægsten? De trænge' snået. (Hvad hedder du. - Se, - hesten, den fjermer, sidst I var her, var det da ikke en brun hest? - Hvor får I skoet hestene? De trænger snart igen).

Det var kendere, og de var nysgerrige, som alle var det dengang. Vi kendte

*Jens Jacob Pedersen
og Kresten Andersen
i Tinning mose sidst i
1940'erne.*

Vi sad på to lag
foderstofsække, for
ellers fik vi ondt i
røven og blev
hudløse, før vi igen
kom godt hjem.
Det ville ellers
være halvskidt.
Hestene måtte gå
rask i skridtgang,
sådan en til to kilo-

Røjte'-Pete og et par mere, de var der altid. Vil du hilse din mor, Nels Pete' - hun laver noget got mad, sagde Otto Pedersen fra Korsholm engang. Det var jeg stolt over.

Udturen fra Gl. Hinnerup til Tinning mose startede klokken otte - halvni om formiddagen, så var den værste dug dampet af, når vi nåede ud i mosen klokken ti - halv elleve. Det var jo efterårstørve, altså i august måned. Forsommer-tørve var for lette, der var mere brændkraft i efterårstørvene. Sådan sagde de i mosen.

Vi kørte i to vogne, helst, ellers skulle vi af sted to gange. Men det var heller ikke af vejen med to ture, vi havde jo fri fra skolen for at hjælpe til med tørvene. Der var pakket madkurv og smurt masser af mellemkødet.

Det havde mor gjort, og der var kaffe i patentflaskerne med smæklåget på. Flere aviser var snoet om flaskerne for at holde kaffen varm. Disse aviser var gode at læse i, når maden skulle spises. Det hørte sig til, for så var der spisestille.

meter og så trave en til to kilometer. Ikke mere. De måtte ikke svede.

Vi børn måtte godt køre hestene på frivej, men kom der en bil, så skulle karlen straks tage tømmene. Vore heste var aldrig helt trafikfaste, de var arbejds- heste.

Vi snakkede altid let oprømte, frit, når vi kørte, for vi var hjemmefra. Og karlene havde altid meget at fortælle, så der var nyt at hente hver gang. Men når vi drejede ind fra Hammelvejen (Postvej) til mosevejen (Lundborgvej), gik snakken lidt i stå.

Grusvejen knirkede på en ny måde ind ved jernhjulene, og hestene prustede også højlydt og ekstra, anderledes. Den noget sure moselugt hang i luften og gjorde os lidt forventningsbevidste. Det gjaldt også hestene. Fra Lundborgvej drejede vi om ad Højmoselvejen, der er en jordvej. Græs midt i vejen og kun et enkelt spor.

Her var det noget af et problem, hvis vi mødte en anden vogn, for så var vejen alt for smal. Der var stor aktivitet dengang

herude, for alle lavede jo tørv og fik dem soltørret oppe på markerne over mod Tinningskoven.

Alle markerne herude var belagte med tørv. Både i udlægning og i opsætning på kant i de små tørvestakke med halvtreds tørv i hver. Der var mange folk, og de hilste allesammen ved at vinke. Eller "hwøwte", som man sagde.

For enden af vejen (nu Højmossevej 5) boede Maren, Jens Møller og Søren Møller. Meget gammeldags og uden de store livskrav. Gamle i tøj og meninger, glade for os, og meget genert-venlige i deres hensynsfuldhed for os.

De boede i et gammelt bindingsværks-hus, der manglede gulve i alle rum, på nær sovekammeret. Der var åbent ildsted og ikke elektrisk lys. Alligevel virkede og var alt roligt og i balance. De levede 50 år for sent, sagde man i Tinning.

Jens Møllers havde også en landbrugsejendom lidt længere oppe ved Skovfryd, men den boede de ikke på mere, den var faldet sammen. Maren lavede selv vin af ribs og solbær. Saften lod hun gære, og så var det vin, sagde hun. Derfor blev vi budt velkommen i hjemmefremstillet vin. Et glas til hver.

Glassene blev aldrig vaskede. "For i kirken og på Jesu tid, da drak alle jo af samme bæger", hvorfor så ikke også i Tinning. Et par af glassene var defekte, idet foden var slået af stilken. Det havde Maren ordnet ved at sætte stilken af glasset ned i en garnnøgletresse af træ. Så kunne glasset stå op igen.

Vi var ikke glade for at drikke af de snavsede glas, men det sagde far, at vi skulle, og så var det lov. Vi fik et velkomstglas af Marens vin og blev

ønsket vel og helse og til lykke med arbejdet.

Maren var, hvad man kaldte "klog kone", ikke sådan, at hun spåede eller gjorde kunster, men hun vidste en masse om helbredet. I deres hus kom der aldrig en doktor (læge). Maren vidste råd om alt, hvad der var nødvendigt for familien.

Søren fulgte med ud i mosen og viste os de udvalgte stakke. Det kunne være "på våsen", "på hisen" (en jordrevle) eller "på kantvejen". Vognen blev vendt, og hestene fik muleposen på, så de kunne hyggeæde og vente uden at blive utålmodige et fremmet sted.

Søren havde en flaske og en pensel med. Det var hjortetakolie, som lugtede skrækkeligt. Det blev hestene penslet med på koderne, for så kom bremseme ikke så tæt på, at de kunne foranledige løbskkørsel.

Bremserne var store spyflueagtige insekter, der lagde deres klæbeæg på hestens ben, derfor var heste altid bange for bremser.

Tørvene var samlet og stablet op i storstakke, alle med 500 tørv i hver, så vidste vi, hvad vi skulle lave og kunne gå i gang. Det var støvet arbejde, og det var noget træls for et barn, selv om tørvene var lette at håndtere.

Det var trivielt lige til den tid, hvor stakken var ved at være læsset, for så var der af og til noget særligt at se i bunden af stakken. Her var, eller kunne af og til være, en snog eller en stålorm. To gange så vi en hugorm, troede vi da, det var stordramatik.

Den gamle Maren kom altid og snakke med os børn. Det var om familie og gode gerninger i den slægt, som vi var ud

af. Det var altid godt og positivt, aldrig noget slet om nogen. Hun havde sin egen højtidelighed. "Men nu skal vi gå en tur og se noget, som I ikke har i Gl. Hinne-rup", sagde hun engang. Der boede nemlig "en sortbroget fugl i en tot" oppe i et træ. Den viste hun os, og vi så til med stor undren. Den var langhalet og for bette. Det var en halemejse. Den havde vi aldrig set før.

Så havde Maren også en tam allike i køkkenet, den kom, hver gang hun fløjtede. Når Maren fløjtede, så hun mærkelig ud, for hun var tandløs. Den gamle kone satte læberne så langt fremover, at de udgjorde et lille truthorn. Det så sært ud, men det virkede.

Alliken satte sig gerne på os, når den kom flyvende, men da vi var enten uden skjorte eller næsten da, så kradsede den altid. Vi var stolte af at gå med den på skulderen.

Den kunne småsnakke os i øret, og den var af og til uheldig at tabe noget ned ad ryggen på os. Det tog vi som en ekstra stor oplevelse at fortælle om. Det giver lykke til, sagde Maren.

Maren viste os også sin gamle bibel, hvori der var håndskrevet alle fødsler, giftermål og dødsdage i slægten. Vi var stolte af at se vore egne navne skrevet sirligt i Marens bibel. Helt ude i Tinning mose!

Jens Møller røg pibe med hjemmeavlet tobak, og tog ikke del i arbejdet. Han var agtet og klog og gik bare rundt og snak-kede med alle i tørvemoserne derude.

Han var alles gode hukommelse og vidste alt om tørveskær og skel i det hundred tønder land store moseland. Der var altid brug for Jens Møller, når nogle

af tørveskifteejeme var i tvivl om skel og vej.

Man var altid enige om, at Jens Møllers udredning og påvisning var rigtig, så der var ikke søgsmål i retten eller til sognerådet i hans tid. Helst ikke da. Dommeren i Hammel var ikke stolt af at skulle sætte lov op mod Jens Møllers hukommelse.

Sønnen, Søren Møller, var naturligvis en særling set med vore øjne. Han var opdraget på en måde, der lå hundrede år bagud. Men han havde nu også en hel del overleveret, som vi andre kunne mangle.

Han var stor, meget stærk og sund som et vildt dyr. Al mad og drikke blev tænkt ud alt efter, hvor meget det gavnede og styrkede. Søren tog ikke del i livets fristelser eller usundheder. Ingen røgtobak eller skrå, ingen øl eller brosurker (bolcher). Altid søvn i 8-9 timer.

Det der med, at man ude i mosen ikke var så meget for sukker, det kom os tilgode. For vi fik mange af deres sukkermærker i rationeringstidene under krigen. Det var vi glade for. - Tak for dem. Far tog altid tre teskefulde sukker i kaffen, og det ville han sgu' have lov til.

Selvværd var Søren's mærke. Ingen skulle træde ham for nær, og det hang vistnok i luften, for alle accepterede Søren sådan. Når vi læssede tørv på vognen, kunne han på sin blide måde fortælle om, hvad der var sundt og rigtigt.

Med de kartofler vi spiste, fortalte han, så fik vi alle den mængde sukker, vi havde behov for, ellers spiste vi for få kartofler. Hvis vi tyggede maden rigtigt og grundigt, ville spytafsondring gennem tygning gøre, at vi kunne nøjes med en tredjedel mindre føde. Han tyggede altid i en hel time på sin mad.

Varme var en vane, der nedbrød legemsmodstanden. Så lidt tøj som muligt. Dyrene var jo klædt, som de var bedst udstyrede, så måtte menneskene vel også være rigtigst, som de var skabt. Derfor badede Søren hver dag i en lang tørvegrav, vinter og sommer, og uden tøj på.

Vinterbadningen var den sundeste, og den gav mest styrke. Han havde aldrig været forkølet. Svømning blev en besættelse for den stærke mand. Han gravede så mange udgravede tørveskær sammen, at der blev en meget lang svømmevej. I den trænede han så meget i det kolde vand, at han ville kunne svømme over Lillebælt (!?) Det var imponerende.

Midt under arbejdet med at læsse fandt han også på at vise os noget fra mosen. Han havde en pandeskal af en kæmpestor hjort med det ene gevir på. Det var så tungt, at det var svært at bære, og så var det kulsort af århundreders hengemsel i mosevand.

Ved en hegnspæl viste han os "Stjernesnot". Det var kråsevæskan fra en duehøg, som var gylpet op. Det var ret meget og helt hårdt og næsten til at se igennem. Søren vidste, at det var et helt naturligt sekret.

Men det var tyskerne, der ikke engang vidste det, derfor troede de, at det var fra stjernerne, når de snød deres næser. Deraf navnet, sagde han.

Hjemturen var mere tavs end udturen. Vi var vel halvtrætte, og det var jo en lang vej i et stille tempo. Alle de, der cyklede forbi eller stod udenfor, sagde: Go-daw, og det svarede vi så på ligesådan: Go-daw.

Når vi kom hjem, var der travlt med alt

det, der skulle gøres i kostalden, med hestene, der skulle have vasket bringen efter den lange tur, og med grisene, der skulle fodres og muges ved, for det var jo ikke nået om morgenen, da der var så travlt med at komme afsted.

Tørvene på vognene kunne være så helt tørre, at de med det samme kunne læsses ned i tørvehuset. Her skulle der så stables en forvæg op, og det var et frygteligt beskidt arbejde, som skulle udføres af en knejt, for det krævede ingen kræfter. Det blev så mig.

Var tørvene bare en anelse fugtige, så støvede de ikke, men de kunne så heller ikke komme i hus med det samme. Så skulle de stables op i tørrestakke uden for brændehuset. Dobbelt og ærgerligt arbejde.

Men stablerne skulle være pæne, for folk fra vejen kunne jo se dem. Der var en vis stolthed i at have brændsel nok.

"Sørens endeligt".

I 1945 døde både Maren og Jens Møller i Tinning mose. De havde levet deres liv med den natur, de selv var en god del af, og med den barnetro i behold, som de levede deres liv på.

Søren fortsatte deres og sit eget liv. Men han blev slået ud af den pengeombytning, der fandt sted i juni 1945. Alle ikke registrerede penge blev enten værdiløse eller brandbeskattede. Bøden for at eje ikke-oplyste pengeværdier var lige så stor, som det inddragede skattebeløb.

For familien i mosen var det så mange penge, at Søren let kunne have købt sig en af de gode Tinninggårde.

Det var vel en rigtig lov efter den kunstige og enorme pengeudpumpning,

Det eneste billede, der findes af Søren Møller. Han står ude i mosen med en af sine hunde. Ca. 1950.

Søren ville ned på Elbækgården i Noring for at slå Morten i Elbæk ihjel. Ikke fordi han havde noget mod Morten, der var sognerådsformand. Men han stod for magten i samfundet, der nu

som den tyske ledelse havde foretaget her i krigsårene. Men den slog alle sparefamilier i småskærver. Altså de, der ikke havde opgivet indtægterne.

Søren Møller kunne ikke forstå det. Deres familie havde ikke brugt ret meget fra samfundet, og havde passet på de mange penge, andre bare gav ud.

Efter forældrenes død følte han sig alene, så han anskaffede sig et par hunde, der hurtigt blev til mange, og han afhegnede ejendommen mod alle fremmede. Lov og politi måtte vige her, var hans klare signal. Skatteansættelserne hvert år bragte Søren ud af balance.

Men posten kom nu frem hver dag, og en dag var der et brev til Søren fra skattevæsenet. Brevet fortalte, hvad han skyldte i skat og bøder for ikke at have betalt til tiden.

Straks gik Søren da ud og sleb sin store skovøkse og gjorde diverse jernstænger klar. De dresserede dræber-hunde blev koblet ud til Søren's Long John-cykel, og så drog denne hævnkommando afsted.

ville tage Søren's hele livsopsparing til sig.

Dette mærkelige optog af frådende hunde og den langskæggede halvnøgne eneboer med øksen og jernstængerne på cykelladet vakte opmærksomhed. Flere spurgte Søren om hans ærinde, og han gav sig tid til at redegøre for sine handlinger.

Det var en klar og ren sag: Morten i Elbæk skulle have sit hoved kløvet med den store skarpe skovøkse. Ved Solkjær brugsforening slog han et par vinduer ind for at vise sin alvor. En lastvogn fik også sin forrude knust.

Nogle ringede til politiet i Hinnerup. Men politibetjent Thomsen turde ikke alene tage kampen op. Derfor alarmerede han Aarhus-politiet, der kom frem med to biler og med bevæbnede politifolk. Ved Korsholm mødtes disse to samfundsrepræsentationer: Søren fra mosen og det danske ordenspoliti.

Hundene blev bundet, sat op i en politibil og senere aflivede. Søren blev indlagt på sindssygehospitalet i Risskov.

Her blev han efter nogen tid, ved hjælp af piller, igen et roligt menneske, der var venlig over for alle og gerne diskuterede alt jordisk med personale og medindlagte. Han døde i 1977 på statshospitalet.

Det koster vel godt 1.000 kr. om dagen at være på en sådan institution, set i snit over de mange år. Søren Møller var der i 31 år, altså $1.000 \times 365 \times 31 = 11.315.000$ kr. Elleve millioner og trehundrede og femten tusinde kroner kostede

det samfundet at konfiskere Søren Møllers uopgivne kapital.

Men lov er jo lov. Pengelov ser ikke på personer.

Data:

Jens Sørensen Møller, født 21-07-1868 - død 13-02-1945.

Maren Sørensen Møller (født Mortensen), født 10-09-1870 - død 02-10-1945.

Søren Sørensen Møller, født 26-01-1904 - død 07-10-1977.